

Fornemmelser for historisk dagligliv

”Eksperimentel etnologi” som metode til at nærme sig en forståelse af dagligliv og folkekultur

af Anne Mette Abildtrup Hansen, cand. mag i Etnologi og pt. ansat på Kronborg Statsskovdistrikt som kulturhistorisk formidler og naturvejleder

Som etnologi-studerende i 1990'erne blev jeg undervejs præsenteret for de mest gængse etnologiske metoder som interviews, historiske kildestudier og deltagerobservation. At en mere praktisk tilgang til vidensindsamling som f.eks. at lave forsøg i rekonstruerede miljøer eller med rekonstruerede redskaber også var en brugbar metode for etnologer blev ikke nævnt – i hvert fald ikke som en accepteret videnskabelig metode. Det har senere undret mig, især set i lyset af at den eksperimentelle metode i lang tid har været en accepteret arbejdsform i et af etnologiens nabofag – arkæologien. Jeg vil i denne artikel komme med nogle eksempler på, hvordan den eksperimentelle tankegang kan bidrage med meget positivt - også i den etnologiske forskning. Det handler bl.a. om at turde bruge praktiske forsøg og personlig indlevelse som en metode til at erhverve sig både forståelse for og fornemmelse af historisk dagligliv og folkekultur.

Om natpotter og følelsen af koldt lerstampet gulv

Har du nogensinde prøvet at træde barfodet fra alkovens tunge dyner ud på et koldt og fugtigt lerklinet gulv en tidlig morgen i oktober?

Har du prøvet at stå foroverbøjet og svedt som en hest foran bageovnens munding for at skrabe de sidste gløder ud, så dine 15 hånddeltede brød kan sættes ind på ovnens hede stenbund?

Og har du følt utrygheden ved det overvældende mørke, der lægger sig som en sort masse i alle kroge af huset og gør en tur på det udendørs das til en diskussion mellem dit mod og din indre tro på mørkets væsner?

Hvis ja, er du sandsynligvis nået et lille stykke nærmere en fornemmelse af, hvad det var for vilkår og forhold, der havde indflydelse på landbefolkningens dagligliv i 17- og 1800-tallet. Som et gammelt kinesisk ordsprog siger: ”Jeg hører og jeg glemmer. Jeg ser og jeg husker. Jeg prøver og jeg forstår.” Har man først på egen krop oplevet, hvad det vil sige at skulle bevæge sig udendørs midt om natten for at komme på das, forstår man bedre, hvorfor natpotten under sengen var et fast indslag i alle hjem før i tiden og hvorfor troen på de

underjordiske og mørkets væsner levede i bedste velgående i tiden før petroleumlampen og den elektriske pære blev almindelig.

Men hvad har natpotter og angst for mørket egentlig med etnologisk forskning og videnskabelig metode at gøre? En hel del i mine øjne, og det er det, jeg skal forsøge at gøre rede for i denne artikel.

Lejre, arnested for en eksperimentel tankegang

De indledende scenarier er alle hentet fra mine personlige oplevelser som henholdsvis frivillig og ansat gennem ca. 10 år ved Lejre Forsøgscenter. Først som frivillig ”landbofamiliemedlem” i Landbohusene 4 somre i træk, mens jeg samtidig var ansat som studentermedarbejder i Jernalderlandsbyen, og senere 5 sæsoner som daglig leder og formidler af centerets Landbohuse. Det daglige arbejde i og omkring Landbohusene (et rekonstrueret 1800-tals miljø) og den intense oplevelse, som opstår når man fysisk bor og ånder i husene en hel uge af gangen, har givet mig stof til mange tanker om, hvad det er, etnologer, arkæologer og andre med faglig interesse i kulturhistorien kan få ud af at rekonstruere fortidens huse og dagligliv. Det har fået mig til at tænke over, hvad det er der skal til, før man som kulturhistoriker

kan nærme sig en forståelse – og ikke mindst en fornemmelse – for et dagligliv og en folkekultur, som ligger langt fra ens egen hverdag.

Jeg er bl.a. blevet overbevist om, at det handler om at turde prøve sig lidt mere frem – udføre eksperimenter med sig selv som aktør – og så efterfølgende turde tro på de oplevelser man fik under eksperimentet.

I den forbindelse kan jeg ikke lade være med at nævne en meget interessant forskel, jeg gennem årene har observeret mellem etnologer og arkæologer. Med stor fare for at generalisere vil jeg alligevel komme med en påstand om, at mange etnologer i dag har en udpræget angst for at komme med tolkninger af noget med mindre der er fuldstændig belæg for tolkningen fra flere forskellige kilder. Jeg har gentagne gange oplevet en form for faglig mistænkelighed overfor alle forsøg på at tolke på noget, hvor grundlaget enten var meget lille eller meget usikkert, - og det er ikke just fremmede for kreativiteten.

En sådan angst eller tilbageholdenhed for at afprøve om en tolkning mon ”holder vand”, oplevede jeg ikke hos de arkæologer, jeg arbejdede sammen med på Lejre Forsøgscenter. Jeg hørte gentagne gange noget i retningen af, at ”det jo ikke var forbudt at tolke *videre* på de kilder man havde – når blot ikke man tolkede *mod* dem (kilderne)”. Det var en meget grænseoverskridende holdning for en nyuddannet etnolog! Ikke desto mindre lærte jeg hurtig at synes om den frihed, som arkæologer - i mine øjne - omgås tolkningsforsøg med. Der er noget befriende over at turde kaste sig ud i en tolkning uden altid først at skulle have belæg for den i alverdens kilder.

Til etnologernes forsvar skal det siges, at forskellen i holdningen sandsynligvis har sin logiske forklaring i den enorme rigdom af skriftlige kilder (beretninger, protokoller, skifter, boopgørelser, folketællinger, retsbøger osv.) som etnologer har til rådighed sammenlignet med, hvad arkæologerne har at gøre godt med af skriftligt kildemateriale. Trods denne forskel mener jeg nu sagtens, at nutidens etnologer kunne lære lidt af arkæologernes måde at forholde sig mere ubesværet til tolkningsforsøg og eksperimenterende arbejdsformer. At man indenfor etnologien tidligere har haft et andet

forhold til netop den eksperimenterende fremgangsmåde, er selv samme Lejre Forsøgscenter et godt eksempel på. Centerets grundlægger Hans-Ole Hansen er uddannet etnolog og Axel Steensberg, som også har spillet en vigtig rolle i centerets historie var fagets første professor!

I mit tilfælde har det tætte samarbejde med såvel arkæologer som arkæologi-studerende på Lejre Forsøgscenter givet mig megen inspiration – og mod – til at tænke på praktiske forsøg og rekonstruktion/indlevelse som en acceptabel måde at frembringe etnologisk og kulturhistorisk viden på.

Aha-oplevelser og nye spørgsmål til det læste stof

Forud for at iværksætte et så stort arbejde som at rekonstruere huse fra tidligere perioder – det være sig fra jernalderen, 1800-tallet eller andre perioder – ligger der som regel mange overvejelser og motiver bag. Overordnet set kan man tale om i hvert fald to hovedmotiver. Dels kan det anskues som et videnskabeligt forsøg på at genskabe de arbejdsprocesser der skal til for at opføre en historisk bygning efter gammeldags metoder og derigennem opnå ny viden om opførelse af gamle bygninger. Derudover vejer den færdige rekonstruktion med dens formidlingsmuligheder som regel også tungt. Rekonstruktionsarbejdet kan i sig selv vise sig meget givtigt for ønsket om at frembringe ny viden og hele tiden blive klogere på dagligliv og folkekultur. Det store praktiske og håndværksmæssige arbejde, der ligger i at opføre et hus efter gammel byggeskik og med gamle redskaber, vil utvivlsomt bringe håndværkeren i situationer, som han eller hun ikke på forhånd kunne have forudset – og sandsynligvis afføder det spørgsmål som ellers ikke ville være blevet stillet. Spørgsmål kræver svar – og hvis svarene ikke allerede er beskrevet, vil der i arbejdet med rekonstruktionen være skabt et motiv til et nyt forskningsprojekt.

Nogenlunde samme forhold gør sig gældende i forbindelse med rekonstruktionsforsøg af praktiske arbejdsprocesser som bagning, ølbrygning, tøjvask, pløjning, høst osv. Ved selv at udføre arbejdet gentagne gange efter de beskrivelser der ligger fra interviews og etnologiske optegnelser, vil man opleve at støde på ting undervejs, som sætter gang i tankerne.

Hvordan har det været at fyre i bageovnen, når tilgangen til brændsel var begrænset?

Hvordan har det været at se timers slid ved gruekedlen og de store uhåndterlige trækar i forbindelse med ølbrygning være spildt, når larverne går i det ufærdige øl?

Og hvordan har man kunnet holde huden på fingrene, når man vaskede tøj i askelud?

Praktiske forsøg tvinger forskeren ud i situationer, som gør at man får behov for at stille spørgsmål til stoffet, som man ellers ikke ville have tænkt på, hvis man kun havde læst eller hørt beskrivelser af arbejdsgangen.

En endnu mere spidsfindig – eller vidtgående vil nogle måske mene – udgave af rekonstruktionstanken er, når man forsøger at rekonstruere sig selv som beboer i et 1800-tals hus. Man kunne måske kalde et sådan eksperiment for ”intens personlig indlevelse” i et givet historisk miljø. Praktisk set indebærer det, at man som forsker er villig til at opholde sig fysisk i et rekonstrueret miljø gennem længere tid og så vidt muligt leve som dengang – med alle de forbehold, der nødvendigvis vil være eftersom vi jo lever i 2007! Er man parat til en sådan intens personlig indlevelse, vil det utvivlsomt afstedkomme mange nye spørgsmål til emnet samt give en del aha-oplevelser, i lighed med dem jeg beskrev i indledningen af artiklen. Alt sammen noget der er med til at forme en større forståelse og ikke mindst en større fornemmelse for historisk dagligliv og folkekultur.

Nutidsmenneske i datidens forklædning

Forbeholdene ved at bruge rekonstruktionsarbejde, praktiske forsøg og indlevelse som metode til vidensfrembringelse skal man naturligvis hele tiden have for øje og ikke glemme af bare begejstring. Bevidstheden om, at man altid vil være barn af sin egen tid og eget miljø med det tankegods, livssyn, vaner og ikke mindst fysisk form som det indebærer, bør altid være tilstede og inddrages i de overvejelser og tanker man gør sig i løbet af indlevelsens-perioden eller i forbindelse med et praktisk eksperiment.

Et par eksempler: De fleste danskere er i dag vant til at have elektrisk lys omkring sig – dag og nat, inde og ude. Mørkets ”kraft” vil derfor sandsynligvis gøre større indtryk på en person i dag, end det ville have gjort på én, der aldrig har oplevet andet. Alligevel kan en personlig oplevelse af mørkets dominans give nutidsmennesket en større forståelse for tidligere tiders udbredte tro på underjordiske og overnaturlige væsner i naturen – en forståelse der ellers måske ikke var opstået.

Et andet eksempel er hentet fra udførelsen af en praktisk arbejdsopgave: tøjvask i store træbaljer med askelud og vand hentet i spande og opvarmet i den indmurede gruekedel. Oplevelsen der står tilbage efter et sådant ”praktisk eksperiment” er, at det er HÅRDT arbejde fra start til slut! Og igen: naturligvis forekommer det i særdeleshed hårdt, når man som barn af i dag slet ikke er vant til så mange fysisk hårde arbejdsopgaver, som man i sagens natur var mere vant til før i tiden. Men alligevel: oplevelsen af HVOR hårdt det har været at bakse rundt med tunge vandspande, tunge trækar, ligge på knæ for at fyre under gruekedelen osv. en hel dag, før tøjet, som i øvrigt også er tungt, er bare nogenlunde rent – og ens hænder gør ondt – en sådan oplevelse samt alle de små detaljer i hele processen som man ikke lige havde tænkt over, da man inden forsøget læste om tøjvask – det er det, der giver nerve til det videre arbejde med emnet. Samtidig vil det ofte have fremprovokeret nye spørgsmål, som man lige må have kigget arkiverne eller beskrivelserne efter for at kunne besvare.

Forsøg og indlevelse fra et formidlingsperspektiv

Mine erfaringer fra Landbohusene på Lejre Forsøgscenter har desuden lært mig, at har man benyttet sig af eksperimentelle praktiske forsøg og/eller indlevelse i sin stræben efter at nå endnu længere ind til en forståelse af historisk dagligliv og folkekultur, er man samtidig blevet en bedre formidler af emnet. Fortællingen f.eks. om brødbagning i den store bageovn har langt mere nærhed og vægt, når der ligger en personlig oplevelse bag. Man er ikke bare i stand til at fortælle om selve processen ud fra de beskrivelser, man har læst sig til – nej, man fortæller ud fra egne oplevelser. Man har *prøvet* arbejdet selv og *forstår* som følge deraf

principperne i arbejdsgangene bedre. Det kan sammenlignes lidt med den fortælling børn kan give af, hvordan det er at ligge i en 100 år gammel alkove med tunge dyner og forhæng for. Har de virkelig selv fået lov at kravle op i sengen og kigge ud gennem forhænget, er der ingen tvivl om, at de husker den oplevelse – og ikke mindst er i stand til at genfortælle oplevelsen – i mange år efter. Desværre vil det sjældnere være tilfældet, hvis de kun har hørt andre fortælle om, hvordan det er at ligge i en sådan alkove.

Som formidler af historisk dagligliv vil man således være i stand til at bruge af sine personlige oplevelser fra forsøg og indlevelse i efterfølgende formidlingssituationer.

Det er den førnævnte evne til at *forstå* gennem at *prøve*, som udnyttes, når man sætter sig for at ville bruge indlevelse, praktisk arbejde og praktiske forsøg som redskab og metode til at nærme sig en forståelse for særlige folkekulturelle elementer som f.eks. troen på mørkets kræfter eller omfanget af dagligdagens praktiske gøremål for fortidens mennesker.

Om at erkende med fornuft og fornemmelse

Lad mig slutte denne artikel med at understrege vigtigheden af at ville erkende både med sin fornuft og med sin fornemmelse. Etnolog Palle O.

Christiansen har formuleret dette meget rammende i sin essaysamling KULTUR OG HISTORIE fra 1995. I essay'et med titlen "Forskningen og menneskelivet" skriver han:

"Man må turde vedkende sig, at forsknings- og formidlingsprocessen har med indtrængen og fornemmelse at gøre. Man må ned i stoffet, rundt om stoffet, bag ved stoffet, på afstand af stoffet og tilbage for at se efter endnu engang eller måske lytte sig ind på det. Det kan være slidsomt, men det belønnes med en intens kundskab; nogle gange i form af ny viden". (P.O. Christiansen, 1995: 148)

For mig at se er ovenstående meget rammende for, hvad det er man som etnolog, arkæolog eller anden kulturhistoriker kan få ud af "intens personlig indlevelse" og praktiske eksperimentelle forsøg. Man forlader for en stund den teoretiske og boglige verden og bruger sin indlevelsessevne til at komme endnu længere ind i et særligt stof eller et emne. Dagligliv og folkekultur består nu engang ikke kun af materielle genstande, arbejdsprocesser og logiske forklaringer, som man kan læse sig til. Tværtimod gemmer det i høj grad på følelser, tanker og oplevelser. Størrelser som alle er uhyre svære at forske i – men måske er det netop derfor, at det er så utrolig spændende at forsøge!

Litteratur

Christiansen, Palle O. 1995
Kultur og Historie, Studiebøger,
Københavns universitet